

AVRUPA POLİTİKASINDA POLONYA*

(Bir Tarihî Perspektif)

Prof.Dr. FAHİR ARMAOĞLU

Osmanlı İmparatorluğunun *Lehistan* dediği bugünkü Polonya, Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye'nin durumlarında olduğu gibi, Avrupa'nın gayet stratejik bir bölgesinde bulunması sebebiyle, Avrupa politikasında mücadele eden büyük kuvvetlerin, rekabet, mücadele ve toprak ihtiraslarının başlıca konusu olmuştur. Tarihî perspektif içinde, Polonya'nın, Avrupa'nın kuvvet dengesi ve politikası içindeki gelişmelerini anahtarları ile çizmeye çalışacağız.

1. Osmanlı Devleti ve Lehistan

Polonya'nın bilinen tarihi IX. yüzyılda *Piast* hanedanı ile başlar ve bu hanedan X. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Başkentleri *Poznan* idi.

Piast'lar, Alman imparatorları, Macaristan, Bohemya, Pomeranya, Danimarka ve Kiev ile yaptıkları savaşları kazanarak, topraklarını genişletmişlerdir. Bunun üzerine *Piast* hanedanından *Boleslaus I*, 1025 tarihinde *Kral* ünvanını almıştır.

Piast hanedanı, *III. Casini*'in 1370 tarihinde ölümü ile sona ermiş ve krallık tacı 1386 dan itibaren Litvanya'lı *Jagellon* hanedanına geçmiştir. Osmanlı Devleti Balkanlarda yayılmaya başladığı zaman, Lehistan jagellon hanedanının yönetimine geçmiş bulunuyordu.

Jagellon hanedanı 1572 tarihine kadar hüküm sürmüştür.

Jagellon'lar, Macaristan, Moskova Prenslığı, Moldavya, Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devletile çeşitli savaşlar yapmalarına rağmen, XV. yüzyılın ortalarında topraklarını Baltık'tan Karadeniz'e kadar yaymışlardır.

Tam bu sıralardadır ki, 1477 de Kırım Hanlığı'nın Osmanlı nüfuzu altına girmesi, 1484 de *Kili* ve *Akkirman*'in fethi ve arkasından da 1486 da Boğdan'ın Osmanlı Devletinin nüfuzu altına girmesile, Lehistan ve Osmanlı Devleti iki komşu durumuna gelmiştir.

1444 Varna muharebesi istisna edilirse, XV. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın sonlarına kadar, Osmanlı - Leh münasebetlerinin iki

* Türkiye-Polonya Diplomatik İlişkilerinin 575. Yıldönümü Paneli, 1989.

mühim karakteristiği vardır: Biri, bu münasebetlerin, hemen hemen devamlı çatışma içinde olması; ikincisi de, bu çatışan münasebetlerin, Osmanlı Devleti'nin kontrolüne giren Boğdan üzerinde yoğunlaşmasıdır.

Varna'da İslâm'ın Balkanlardaki yayılmasını durdurmamayan Lehistan, Osmanlı Devleti'nin Boğdan'ı da alarak topraklarını kuzeye doğru genişletmesi ile, yanibaşında bir kuvvet merkezinin meydana çıkmasını, kendisi için bir tehdit olarak görmüş ve bu tehdidi bertaraf etmek için de, Osmanlı Devleti'ni Boğdan'dan uzaklaştırmak istemiştir. Bu ise, iki devletin münasebetlerini bir çatışma içine sokmuştur.

Boğdan meselesi, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında 1699 Karlofça Antlaşmasına kadar bir çıban başı olarak devam etmiştir. Mamafih, bütün bu dönem içinde münasebetlerin, kısa sürelerle de olsa düzeldiği de görülmüştür. Nihayet 1699 Karlofça antlaşmasında, Osmanlı Devleti'nin, 1676 *Bucaş* barışı ile almış olduğu *Podolya* ve *Ukrayna*'yı Lehistan'a terketmek suretile, Lehistan da Boğdan ile alâkasını kesmiştir.

2. Rusya Faktörünün Ortaya Çıkması

XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan iki faktör, Lehistan'ı zayıflatmaya ve sarmaya başlamıştır. Bunlardan biri, Lehistan Kralı *Sigismund Ogüst*'ün 1572 de ölümü ile jagellon hanedanının sona ermesi ve Lehistan krallarının Diyet tarafından oybirliği ile seçilme (*Liberum veto*) usulünün uygulanmasına başlanmasıdır. Jagellon hanedanının sona ermesi Polonya'nın tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Zira Diyet üyelerinin oybirliği meselesi, Kral seçimine, bütün komşu devletlerle zamanın büyük devletlerinin Lehistan'a müdahalelerine ve dolayısıyla Lehistan'ın bu devletler arasında bir rekabet ve mücadele konusu teşkil etmesine sebep olmuştur.

Diğer faktör ise, XVII. yüzyıldan itibaren "Çarlık" Rusyası'nın Avrupa istikametinde yayılmaya başlaması ve Lehistan'ın da bu istikamet üzerinde bulunması dolayısıyla, Lehistan için bir Rus tehdidinin ortaya çıkmasıdır.

Bu arada, İsveç'in de Lehistan'ı kontrol altına alma çabalarını da hatırlamak gerekir.

Fakat, *I. Petro* ve *II. Katerina* ile birlikte, yani XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, Rusya Lehistan için daha da ciddi bir tehdit haline gelmiştir. *I. Petro* ile birlikte Rusya'nın üç ana

istikamette yayılma çabası içine girdiği görülmüştür. Bunlar, Baltığa çıkmak için *İsveç istikameti*, Kara Avrupası'na bir pencere açmak için *Lehistan istikameti*, ve sıcak denizlere açılmak için de *Boğazlar ve Osmanlı Devleti istikameti*, yani *Karadeniz istikameti*'dir.

I. Petro'nun açtığı bu yeni politika, II. Katerina ile daha da hız kazanmıştır. Diğer taraftan, Rusya'nın bu yayılma politikası, bu yayılmaya hedef olan Osmanlı Devleti ile, Lehistan ve İsveç arasında da bir yakınlaşma meydana getirmiştir. Fakat gerçek şudur ki, Rus yayılmasının bu üç devlet üzerindeki baskısı, her üçünün de sarsılmasına ve zayıflamasına sebep olmuştur.

3. Polonya'nın Taksimleri

Polonya Kralı *III. Oğüst*'ün 1763 de ölümü üzerine, II. Katerina, kendi sevgilisi, Leh asilzadelerinden *Stanislas Ponyatovski*'yi kral seçtirmek için Prusya ile işbirliğine girdi. Bunun üzerine, "Ortodoks" Rusya ile, "Protestan" Prusya'nın "Katolik" Polonya üzerindeki nüfuzunu önlemek isteyen "Katolik" Fransa ve Avusturya hemen harekete geçtiler ve duruma müdahale ettiler. Hatta, 1699 Karlofça'danberi Rus tehlikesini görmeye başlayan ve Polonya'yı destekleyen Osmanlı Devleti'ni de bu işin içine çekmek istedilerse de, Osmanlı Devleti bu karışık kombinezonlara bulaşmak istemedi.

Polonyalılar da Kral seçimi meselesinde birbirlerine düşünce, II. Katerina, Varşova'ya asker sokarak, 1764 Eylülünde Ponyatovski'yi, *II. Stanislas* olarak kral seçtirmeye muvaffak oldu. Bu suretle Rusya, Polonya'ya "fiilen" el koymuş olmaktaydı.

Rusya'nın Polonya üzerindeki bu "fiili" kontrolü, Polonya'da çoğunlukta olan katolikler ile, katolik olmayan mezhepler arasında bir mezhep mücadelesine sebep oldu. Çünkü, Rusya ve Prusya, katolik olmayanları destekledi. Ve hatta açıkça himaye ettiler.

Bu mezhep mücadeleleri karşısında Avusturya, dışardan katolikleri destekledi ve onların yanında yer aldı. Avusturya'nın amacı Polonya'daki Rus nüfuzunu kırmaktı. Katolik Fransa da Avusturyayı destekledi. Karadeniz'de belirmeye başlayan Rus tehlikesinden sonra, Polonya'nın da Rusya'nın kontrolüne girdiğini gören Osmanlı Devleti, "*Lehistan*" meselesi dolayısıyla, 1769 da Rusya'ya savaş açtı ise de yenildi.

Bu savaşın sonunda 1774 Küçük Kaynarca barışı yapıldı. Fakat daha bu barış yapılmadan, Avusturya'nın Osmanlı Devleti yanında savaşa katıl-

masını önlemek için, Rusya, 1772 Temmuzunda, Polonyanın, Avusturya ve Prusya'nın da katılması ile üç devlet arasında taksimini sağladı. Polonya'nın bu birinci taksimi ile Rusya, Litvanya'nın bir kısmını ve Beyaz Rusya'yı; Prusya Dantzig (bugünkü Gdansk) ile Polonya Prusyasını, ve Avusturya da Galiçya'yı aldı.

Bu taksimden geriye kalan bağımsız Polonya, kendi kendini yönetemeyip iç karışıklıklara düşünce, Rusya, 1792 de de bu Polonya topraklarını işgal etti. Bunun üzerine Prusya da Polonya'ya asker soktu. Bunun üzerine Polonya, 1793 yılında, Rusya ile Prusya arasında ikinci defa paylaşıldı ve ortada küçük bir Polonya bırakıldı.

Bu ikinci paylaşma üzerine Polonyalılar 1794'de, *Kosciusko* liderliğinde bağımsızlık için ayaklandılar. Bunun üzerine, Rusya, Prusya ve Avusturya, 1795 te Polonya'yı üçüncü defa taksim ederek, bu devleti haritadan sildiler.

4. XIX. yüzyılda Polonya

Napolyon, Rusya ile 9 Temmuz 1807 de yaptığı *Tilsitt Anlaşması* ile, Polonya'nın, 3. taksiminden 12 yıl sonra, *Varşova Büyük Dükahğı* adı ile bağımsız bir Polonya devleti kurarak, bu devleti kendisi ile Rusya arasına bir tampon olarak yerleştirdi. Tabii bu devlet, aynı zamanda, Napolyon'un Rusya'ya karşı bir ileri-karakolu olmaktadır.

1815 Viyana Kongresi, nominal olarak bir Polonya'nın varlığını kabul etmiş ise de, bu devlet Rus Çarı'na bağlanmıştı. Yani, Viyana Kongresi Polonya'yı Napolyon'un kontrolundan çıkararak Rusya'nın kontroluna veriyordu. Dolayısıyla, Polonya, bu sefer Rusya'nın Avrupa'ya yönelen ileri karakolu oluyordu. Ayrıca, Polonya topraklarından Galiçya Avusturya'ya, batı eyaletleri Prusya'ya verilmiş ve *Cracow* ayrı bir cumhuriyet yapılmıştı.

1830 ihtilâllerinde Polonya halkı da bağımsızlık için ayaklanmış ise de, Rusya bu ayaklanmayı 1831 de kanlı bir şekilde bastırmıştır. Bu ayaklanmadan sonra binlerce Polonyalı Fransa'ya göç etmiştir.

Polonyalıların 1863 deki millî ayaklanmaları da yine Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Bu ayaklanma sırasında, Prusya Başbakanı *Bismarck*, Almanya millî birliğinin kuruluşunda zaruri gördüğü bir Prusya-Avusturya savaşında Rusya'nın tarafsızlığını sağlamak için, Polonya milliyetçilerine karşı Rusya ile işbirliği yapmaktan kaçınmamıştır.

1863 ayaklanması ile Polonya, bir kere daha, büyük kuvvetler arasındaki oyuğunların kurbanı oluyordu.

1863 ayaklanmasının bastırılmasından sonra, *Polonya'nın Ruslaştırılması* politikası yoğunluk kazanmıştır. Buna karşılık, Bismarck'ın meşhur "*Kulturkampf*" politikası çerçevesinde, Prusya Polonyasının *cermanizasyonuna* da hız verilmiştir. Bu, aynı zamanda, Rusya ile Prusya'nın birbirlerine karşı aldığı bir tedbiri de ifade ediyordu.

5. I. Dünya Savaşı ve Bağımsız Polonya

I. Dünya Savaşı sırasında *Pilsudski* liderliğindeki Polonya milliyetçileri, Almanya ve Avusturya-macaristan ile birlikte Rusya'ya karşı mücadele etmişler ve bunun neticesi olarak da 1916 da Polonya'nın bağımsızlığı ilân edilmiş ise de, görülmüştür ki, Almanya, Polonya üzerinde yeniden kontrol kurmak istemektedir. Bu sebeple, Polonya milliyetçilerinin Almanya ile arası açıldı ve bundan sonra bağımsızlık hareketinin merkezi Paris'e kaydı.

1919 Versay Antlaşması bağımsız Polonya'yı tarih sahnesine yeniden çıkarırken, *Dantzig* limanı, bir serbest liman olarak, bu yeni devlete verildi ve Polonya'nın Baltık Denizi'ne çıkması sağlandı. Lâkin, *Dantzig*'e bir koridor şeklinde uzanan Polonya toprakları, Doğu Prusya'yı Almanya'dan ayırmış olmaktadır. Doğu Prusya ise Almanya'ya aitti.

Silezya'nın bazı kısımları da plebisit ile Polonya'ya verildi.

Paris Barış Konferansında Polonya-Rusya sınırı, İngiltere Dışişleri Bakanı *Lord Curzon*'un teklifi dolayısıyla, *Curzon Line* denen bir çizgi ile belirtildi. Bu çizgi, halkının çoğunluğunun Beyaz Rus ve Ukraynalı olması dolayısıyla, Doğu Polonya topraklarını Rusya'ya bırakıyordu. Halbuki bu topraklar, 1772 Polonya'sının toprakları idi. Bundan dolayı Polonyalılar "*Curzon Çizgisi*" ni tanımadılar ve 1772 sınırları üzerinde ısrar ettiklerinden 1920 de Rusya'ya savaş açtılar ve bu savaşın sonunda Sovyet Rusya ile Polonya arasında imzalanan 19 Mart 1921 tarihli *Riga Barışı* ile Polonyalılar isteklerinin çoğunu elde ettiler. Ne var ki, ileride *Riga Barışı*, Sovyet Rusya'nın Polonya'ya karşı politikasının ağırlıklı unsuru olacak ve Polonya'nın 4. taksimine yol açacaktır.

Yine 1772 sınırları dolayısıyla, Polonyalılar, *Vilna* konusunda Litvanya ve *Teschen* konusunda da Çekoslovakya ile anlaşmazlık halinde olacaklardır.

6. İki-Savaş-Arası Döneminde Polonya

Yeni zamanlar tarihinde Polonya üzerinde hem birbirile mücadele etmiş ve hem de zaman zaman işbirliği yapmış olan üç kuvvet, Rusya, Prusya (Almanya) ve Avusturya, I. Dünya Savaşı ile bu güçlerini kaybetmişler ve çok zayıflamışlardır. *Almanya* ve *Avusturya* savaşın yenilmiş devletleri arasında yer alırken, Rusya'da Çarlığın yıkılması, bu devleti uzunca bir süre milletlerarası politikadan uzak tutacağı gibi, Almanya da, 1933 de Hitler ve Nazi Partisi'nin iktidara gelmesine kadar, Avrupa'da aktif bir kuvvet olmaktan çıkmışlardır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ise parçalanmış ve yerini *Tuna Devletleri* denen küçük devletler almıştır.

İşte bu durumdur ki, Polonya'nın bağımsız bir devlet olarak tekrar Avrupa sahnesine dönmesini sağlamıştır.

Polonya'nın, kendisini geleneksel olarak tehdit etmiş olan kuvvetlerden kurtulması, bu devlete Avrupa politikasında yeni bir pozisyon sağlamıştır. Bu da Fransa'nın, Polonya'da, Almanya ve Rusya'ya karşı bir tampon ve denge unsuru görmesidir. Napolyon Rusya'ya karşı bir tampon olarak nasıl 1807 Tilsitt'de "Varşova Büyük Dükalığını" kurmuş ise, şimdi aynı şekilde Fransa da, yeni Polonya'da aynı imkanı görmekteydi. Başka bir deyişle, Polonya, Fransa için, hem Alman militarizmine ve hem de Sovyet komünizmine karşı bir tampon görevi yapacaktı. Bu iki devletten "çekmiş" olan Polonya da, "tarihî ve dinî" bağlar dolayısıyla, Fransa ile münasebetlerini kendisi için bir teminat, bir garanti olarak görmüştür. Bu sebeple, İki-Savaş-Arası (1919-1939) döneminde Fransa ile Polonya arasındaki münasebetler gayet sıkı olmuştur. Bu arada, Fransa'nın Versay düzenini korumak için "*Tuna Devletleri*" ile 1920 lerde kurduğu *Küçük Antant* da, Polonya'nın gerek Almanya'ya, gerek Rusya'ya karşı güvenliğinin de ilâve bir teminatı olmuştur.

Lâkin savaş sonrasında Almanya ve Sovyet Rusya'nın Avrupa topluluğunun dışına itilmesi, dış politika bakımından bu iki devleti birbirine yaklaştırmış ve 1922 Nisanı'nda iki devlet, Versay Antlaşması'na karşı ortak bir protesto niteliğini taşıyan *Rapallo* anlaşmasını imzalamışlardır.

Rapallo Anlaşması ile Almanya ve Sovyet Rusya'nın birbirlerine yaklaşımları, ilginçtir, en çok Fransa ile Polonya'yı telâşlandırmış ve bilhassa Polonya'ya karşı bir ittifaktan şüphelenmişlerdir.

Bunun için, Fransa ve İngiltere, İtalya'yı da yanlarına alarak, Almanya ile 1925 Ekiminde *Locarno Anlaşmaları*'ni imzalamışlardır. Locarno An-

laşmaları, bir bakıma, Almanya'yı Sovyetlerden ayırıp, Batılılar yanına çekmeyi amaçlamaktaydı.

Bununla beraber, Locarno Anlaşmaları ile Almanya, Fransa ve Belçika ile olan batı sınırları hakkında *garanti* vermekle beraber, Polonya sınırları için garanti vermemiştir. Yalnız, Polonya ile toprak ve sınır anlaşmazlıklarının "barışçı" çözümü için "hakem" anlaşması imzalamıştır. "Doğu Prusya" ve "Dantzig" meselesi daha o zamandan Almanya'nın üzerinde durduğu bir konu idi.

Almanya'nın Locarno ile Batı'ya dönmesi Sovyetleri telâşlandırmış ve Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin, 1925 Eylülünde Varşova'yı ziyaret ederek, Sovyetlerin Polonya ile münasebetlerini düzeltme yoluna gitmiştir. Lâkin, Sovyetlerin, bir tarafsızlık ve saldırmazlık paktı imzası teklifini Polonya kabul etmedi.

7. Polonya'nın Dördüncü Taksimi (1939)

1933 yılında Almanya'da Hitler'in ve Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi ile başlayan Avrupa gelişmeleri, Polonya'nın da sonunu getirmiş ve Polonya, birbirinin can düşmanı olan Nazi Almanyası ile Sovyet Rusya arasındaki bir uzlaşmanın köprüsü olmuştur.

Hitler'in iktidara geldikten sonra yaptığı ilk iş, 1934 Ocak ayında Polonya ile, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü öngören bir anlaşma imzalaması olmuştur. Fakat bu anlaşma, esasında, Almanya batıda meşgul iken Polonya'nın kendisini rahat bırakmasına yönelik bir tedbirdi. Yoksa Naziler 1933 de iktidara geldikleri andan itibaren, Polonya'nın Kuzey Denizi'ne çıkış limanı olan ve Alman topraklarından alınan Dantzig Nazilerini kışkırtmaya başlamışlardı.

Nazi dış politikasının ilk kademesi "Versay zincirleri" ni kırmak olduğuna ve Polonya da bir bakıma Versay'ın eseri olduğuna göre, Nazilerin Almanya'daki iktidarlarının Polonya'yı endişelendirmemesi imkânsızdı. Kaldı ki, bir kaç yıl sonra Almanya'nın yeni bir *Drang nach Osten* politikası ile Doğu'ya yönelmesi ve 1938 Martında Avusturya'yı ilhakından (Anschluss) sonra, Çekoslovakya'ya dönerek, 1938 Eylülündeki Münich Konferansı ile Südetleri alması sıranın Polonya'ya geleceğini göstermekteydi. Çünkü, 1938 Ekiminden itibaren Almanya, Dantzig meselesini ele almaya başlamıştı.

Almanya'nın istediği, Dantzig'in (bugünkü Gdansk) Almanya'ya terk edilmesi ve Almanya ile Doğu Prusya arasında Polonya topraklarından geçecek bir karayolunun yapımını Polonya'nın kabul etmesi idi.

Polonya bu istekleri kabul etmeyince, 1938 Ekiminde başlayan görüşmeler 1939 Şubatına kadar sürdü. Bu görüşmelerde de Almanya Polonya'ya isteklerini kabul ettiremeyince, Hitler 19 Kasım 1939 günü, Dantzig'in işgali için plânların hazırlanması emrini vermiştir.

Bir yandan bu durum üzerine ve öte yandan da Almanyanın 1939 Martında Çekoslovakya'yı işgali üzerine Polonya, İngiltere ve Fransa'ya döndü ve Alman tehlikesine karşı destek istedi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa 31 Mart 1939 da Polonya'ya "garanti" verdiler. Buna göre, Polonya'nın bağımsızlığı tehdit edilir ve Polonya da bu tehdide karşı koyarsa, İngiltere ve Fransa *bütün güçleri ile* Polonya'ya yardım edeceklerdi.

Batılıların Polonya'yı bu derece kesin bir şekilde destekleme kararı almaları, Hitler'i büsbütün kızdırdı ve 11 Nisan 1939'da Alman ordularına verdiği talimatta, 1 Eylül 1939 günü Polonya'yı *ezmek* için harekete geçileceğini bildirdi.

Polonya bu şekilde Almanya'nın Plânlarından birinci derecede yer alırken, 1939 ilkbaharından itibaren Sovyet Rusya'nın plânlarında da yer almaya başladı. Çünkü Hitler'in Çekoslovakya'yı işgalinden sonra Batılıların gözü açıldı ve bundan sonra Hitler'e karşı koymaya karar vererek, Sovyet Rusya ile bir işbirliğine girmek istediler. Çünkü Sovyet Rusya ile bir *ortak cephe* gerçekleştirildiğinde, bir kriz halinde Almanya iki cepheden sıkıştırılmış olacaktır.

Lâkin ortak cephe müzakerelerinde Batılılar Sovyetlerden beklemedikleri bir durumla karşılaştılar. Sovyetler, bir Alman saldırısına karşı, sınırları üzerindeki Finlandiya, Baltık memleketleri, Polonya, Romanya ve Türkiye'ye garanti verilmesini istediler ve bu garantide ısrar ettiler. Sovyetlerin bu garantide ısrar etmelerinin sebebi, bu devletlerden herhangi birinin saldırıya uğraması halinde, Sovyet Rusya, bu garanti sebebiyle yardım bahanesile askerlerini bu ülkeler sokabilecekti. Buna gören bu devletler, böyle bir garantiyi reddettiler. Çünkü Sovyet Rusya'ya güvenleri yoktu.

Sonradan Alman belgelerinden görülmüştür ki, Sovyet Rusya Batılılarla bu ortak cephe pazarlığını yaparken, öte yandan da, 1939 Nisanından itibaren Nazi Almanyası ile pazarlığa başlamıştır.

Hitler'in Sovyet Rusya ile pazarlık sebebine gelince: Almanya ilk önce İngiltere ve Fransa'ya dönerken, arkasını, yani Doğu tarafını güvenlik altına alma gereğini görmüştür. Bunun için de, önce Polonya'nın işgali, ikinci olarak da Sovyet Rusya'nın tarafsızlığının sağlanması gerekirdi. Hitler, tarihî gerçekleri gayet iyi görerek, Polonya'nın Almanya tarafından işgaline Sovyet Rusya'nın sessiz ve tepkisiz kalmıyacağını biliyordu. O halde, Sovyetleri tarafsız ve hareketsiz tutmanın tekyolu, Polonya'yı *bir kere daha* Rusya ile paylaşmaktı.

İşte, 23 Ağustos 1939 sabahı bütün dünyada bir "bomba" gibi patlayan, Alman-Rus tarafsızlık ve saldırmazlık paktı, Tarih'e, Polonya'nın *Dördüncü* paylaşılmasını hediye (!) ediyordu.

Esasında, açıklandığı şekliyle, Alman-Rus Antlaşması bir "saldırmazlık" ve bir "tarafsızlık" antlaşmasından başka bir şey değildi. Şüphesiz, Almanya'nın savaş açması halinde Sovyet Rusya'nın tarafsız kalması, Batıların hesaplarını alt-üst edecek mahiyette bir handicap idiyse de, görünürde antlaşmasının metnin ortak hükümleri bulunmuyordu.

Lâkin II. Dünya Savaşı sonunda ele geçen Alman belgelerinden görüldüğü üzere, 23 Ağustos 1939 Paktı'nın tarafları, toprak paylaşmasını, bu Pakt'a "*Ek Gizli Protokol*" ile yapmışlardı.

Bu Protokol'a göre Litvanya hariç, Finlandiya ile diğer Baltık ülkeleri Sovyet nüfuz alanı, Polonya'dan Vilna'yı alacak olan Litvanya Alman nüfuz alanı oluyordu. Keza, Besarabya, yani bugünkü Moldavya Cumhuriyeti de Sovyetlere bırakılıyordu.

Ek Gizli Protokol'ün Polonya hakkındaki hükümleri veya düzenlemesi de şöyle idi: Bu devletin toprakları, Narev-Vistül-San nehirlerinin meydana getirdiği bir çizgi ile, Almanya ve Sovyet Rusya arasında *nüfuz alanlarına* ayrılıyordu. Fakat, ilerdeki siyasi gelişmelere göre Polonya'nın bağımsız bir devlet olarak kalıp kalmayacağına ayrıca karar verilecekti.

Bu antlaşmadan sonra Hitler, 1 Eylül 1939'dan itibaren Polonya'yı bir silindir gibi ezerek işgale başladı. Stalin, Polonya'nın bu kadar kısa bir zamanda ezileceğini ümit etmemiş olmalı ki, bütün Polonya'nın Alman işgaline uğrayacağını görünce, o da 17 Eylül 1939'da Polonya'ya savaş ilân ederek askerini Polonya'ya sokmaya başladı.

Bunun üzerine, Moskova'da 28 Eylül 1939 günü Almanya ile Sovyet Rusya arasında imzalanan bir anlaşma ile, Polonya bu iki devlet arasında paylaşıldı. Bu, Polonya'nın tarih içinde "dördüncü" taksimi oluyordu.

Bu anlaşmaya ekli 3 tane "gizli tamamlayıcı protokol" vardır. Bunlardan ikisi mühimdir. Bunlardan birisile Litvanya Sovyet Rusya'ya bırakılıyordu. Bir diğesinde de kapalı ifadelerle, kendi topraklarında hiç bir "millî" harekete müsaade etmeyecekler ve bu gibi hareketleri bastıracaktı.

Böylece bağımsız Polonya tarih sahnesinden tekrar silindi.

8. *Bugünkü Polonya*

İkinci Dünya Savaşı Avrupa'daki kuvvet dengesini alt-üst ettiği gibi, Polonya ile ilgili bütün faktörleri de silip süpürmüştür. Meselâ, geleneksel faktörlerden Avusturya daha I. Dünya Savaşı sonunda Polonya meselesinden çekilmişti. Eski Prusya, yeni Almanya faktörü ise, Nazi Almanyası'nın yenilgisi ile sadece ortadan kalkmakla kalmamış, Sovyet Rusya'ya Avrupa'nın kapılarını da açmıştır. Çünkü, Sovyetler Almanya'nın yarısının üstüne gelip oturmuştur. Tabîi, bu arada, yolu üzerindeki Polonya'yı da işgal ederek.

Polonya, bilhassa I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Rusya, Almanya ve Avusturya gibi "Doğu Faktörleri" nden yakasını kurtarıp, Fransa ve İngiltere gibi "Batı Faktörleri" ne dayanmıştı. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Batı Faktörleri de kalmamıştı. Çünkü Fransa daha savalın birinci yılında yenilmiş ve "yorgun" İngiltere de kendi kabuğuna çekilmeye karar vermişti. İngiltere, Avrupa'nın sorumluluğunu Amerika'nın sırtına yıkmak istiyordu. Lâkin milletlerarası politikanın "tecrübesiz" Amerika'sı da bir an önce Avrupa'dan çekilip, Atlantığın öbür yakasında eski "inziva" sına çekilmeye hazırlanmaktaydı. Bu sırada Amerika, Sovyet Rusya'nın "işbirliği" ile, Avrupa'da barışçı bir düzenin kurulabileceği ümidinde idi. Bu ümit kısa zamanda boşa çıktı.

Bu durumu çabuk sezinleyen ve Avrupa'daki kuvvet boşluklarından hemen yararlanmayı bilen Stalin, başta Polonya olmak üzere, bugün "Varşova Paktı üyeleri", "sosyalist ülkeler" denen Doğu Avrupa ülkelerinde, askerî kuvvet yoluyla kendi rejimini aynen tatbik başlamıştır.

Bu sırada Stalin, Türkiye, Yunanistan ve İran'da çeşitli baskılar yaparak Akdeniz ve Orta Doğu'ya inmek istemiştir. Gerek Avrupa'daki, gerek Yakın Doğu'daki bu durum, I. Petro ve II. Katerina zamanındaki Rus

politikasının bir tekrarından başka bir şey değildi. Böylece Polonya ile Türkiye bir kere daha kader birliği içine girmişlerdir. Ne var ki, Polonya'nın Sovyet işgali altında olması, Türkiye'nin ise hemen batı'nın yanında yer alma çabaları ve sonunda Batı'ya bağlanması, etkin bir işbirliğine imkân vermemiştir.

Yakın zamana kadar Polonya'nın durumu bir "işgal" den başka bir şey değildi. Fakat Polonya halkı bu işgal karşısında susmamıştır. İlginçtir, 1953'deki *Doğu Berlin* ve Çekoslovakya'daki *Pilsen* ayaklanmalarından sonra, Sovyet Bloku'nu sarsan ilk büyük ayaklanma, 1956 Haziranındaki *Poznan* ayaklanması olmuştur. 1948 de hapse atılan Gomulka'nın Polonya liderliğine getirildiği bu ayaklanma, 1956 Ekimindeki Macar millî ayaklanmasını da ateşlemiştir.

1980 Ağustosunda Gdansk'ta (Dantzig) *Lech Walesa* liderliğinde başlayan ve *Solidatnosc* yani *Dayanışma* adını alan sendikal hareket, dokuz yıllık bir mücadeleden sonra Polonya'nın bağımsızlığını bir gerçek haline getirdiği gibi, bugün bütün "sosyalist" ülkelerde hız kazanmış olan demokratikleşme hareketinin de başlangıcını teşkil etmiştir. Yakın Zamanlar tarihinde Polonya'nın komşularındaki gelişmeler Polonya üzerinde etki yapardı. Lâkin günümüzde Polonya gelişmeleri ve *Solidarnosc*'da şahsiyetini bulmuş olan Polonya milliyetçiliği, bütün Doğu Avrupa ülkelerine örnek olmuş ve Avrupa'nın tarihinde yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır.

Diğer taraftan, bütün bu gelişmelerle, Polonya üzerinde etkili olan *Doğu Faktörü* tamamen bertaraf edilmemiş ise de, Polonya'nın *Batı Faktörü* ile yakın münasebetler içine girdiği de bir gerçektir.

